

9. Костицький В. Приватне право і підприємництво в Україні. Вступ до збірника наукових праць “Приватне право і підприємництво”. – К., 1999. – С.5-11.
10. Гегель Г.В.Ф. Філософія права. – М.: “Мисль”, 1990. – С. 99.
11. Алексеев С.С. Право. Азбука. Теорія. Філософія. Опыт комплексного исследования. – М.: Статут, 1999.
12. Іван Павло ІІ. Промова на Генеральній Асамблеї ООН (2 жовтня 1979 р.), 7: AAS 71 (1979), 1147-1148; для Івана Павла ІІ ця Декларація – «одне з найвищих проявів людського сумління нашого часу»; Промова на Генеральній Асамблеї ООН (5 жовтня 1995 р.). 2: L'Observatore Romano, вид. англ. Мовою, 11 жовтня 1995 р., с.8. Цит. За кн.: Комpendіум соціальної доктрини церкви. Київ: Кайрос, 2008. – С.103.
13. Игнатьева И.А. Цели и задачи экологического законодательства // Гос-во и право. – 2002. – №7. – С.79.
14. Протасов В.Ф., Молчанов А.В. Словарь экологических терминов и понятий. – М., 1997. – С.101.
15. Костицький В.В. Екологія перехідного періоду: держава, право, економіка (економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища в Україні). – К.: ін-т законодавчих передбачень і правової експертизи, 2003. – 772 с.

УДК 349.4:349.6

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЕРМАНЕНТНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

Латишева В.В., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії, історії держави та права Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

***Анотація.** У статті досліджено наукові концепції сталого розвитку сільського господарства. Доведена пріоритетність екологічного господарювання у агропромисловому комплексі. Запропонована нова форма господарювання – перманентне сільське господарство, яке буде складовою екомережі та сприятиме екологічно збалансованому господарюванню.*

***Ключові слова:** сталий розвиток, екомережа, пермакультура, перманентне сільське господарство.*

***Аннотация.** В статье исследованы научные концепции устойчивого развития сельского хозяйства. Доказана приоритетность экологического хозяйствования в агропромышленном комплексе. Предложена новая форма хозяйствования – перманентное сельское хозяйство, которое будет составной частью экосети и будет способствовать экологически сбалансированному хозяйствованию.*

***Ключевые слова:** устойчивое развитие, экосеть, пермакультура, перманентное сельское хозяйство.*

***Summary.** The article deals with the analysis of the scientific concepts for the agriculture sustainable development. The priority of ecological management in the agro-industrial complex has been proved. The permanent agriculture as a new form of management is proposed to become a constituent part of the ecological network and promote environmentally sustainable economy.*

***Key words:** sustainable development, ecological network, permaculture, permanent agriculture.*

Україну вважають аграрною державою, а розвиток агропромислового комплексу є запорукою продовольчої безпеки. Саме тому політика у державі була спрямована на збільшення обсягів аграрного виробництва. Активне перетворення територій на орні землі – це пряме втручання у природні процеси. Таке втручання в біологічні процеси природа здатна компенсувати за умови, якщо ступінь розораності не перевищує певних меж. Проте практично в усіх ґрунтово-кліматичних зонах унаслідок аграрного виробництва виник негативний баланс гумусу та мінеральних речовин. Отже, замість технократичного шляху розвитку потрібно розробити свій шлях, що базується не на вольових рішеннях власників агрохолдингів, а на системі наукових знань природи з урахуванням особливостей взаємодії живих організмів у природі.

Проблема розвитку аграрних відносин є однією з найактуальніших у сучасній науці. Дослідження відносин ефективного регулювання сільського господарства здійснюють учені-економісти, екологи, правники та ін. У сфері правових досліджень варто зазначити праці таких учених, як Ю. С. Шемшученко, В. В. Костицький, В. Ю. Уркевич, М. В. Краснова, наукові доробки яких були присвячені аналізу відносин сталого

розвитку та екологічного господарювання і створили наукове підґрунтя для цього дослідження.

Метою статті є дослідження наукових концепцій сталого розвитку, спрямованих на відносини ефективного сільського виробництва та пошук нових моделей господарювання у цій сфері.

Зауважимо, що у сучасних умовах Концепція сталого розвитку значною мірою націлена на розв'язання екологічних проблем. Учені В. В. Костицький та Ю. С. Шемшученко наголошують, що сьогодні питання теорії та методології екологічного права знову набувають актуальності. Вчені зазначають, що їх соціальним підґрунтям має бути усвідомлення особливостей сучасного життя, яке супроводжується численними природними та техно- антропогенними катаклізмами, політичними, економічними, воєнними протистояннями, що порушило перед людством проблему усвідомлення свого місця на планеті Земля. Без такого усвідомлення та без реалізації невідкладних заходів настання глобальної екологічної та гуманітарної катастрофи видається все більш реальним. Вони перемістилися на передній план загального спектра глобальних соціально-економічних, політичних, але насамперед гуманітарних проблем, незалежно від того, як науковці, політики та астрологи не оцінювали б перспективи виживання людства і можливого настання якісно нової доби у розвитку цивілізації. Основним досягненням представників світового екологічного руху слід назвати визнання відповідальності теперішніх поколінь перед прийдешніми, усвідомлення призначення кожного покоління в системі розвитку. Адже взаємодія суспільства і природи є загальною умовою життєдіяльності людей. Асоційована працею природа є джерелом, умовою і чинником здійснення виробничої діяльності, є соціальною, як і сам процес її «олюднення», тобто – виробництво [15, 67].

Професор М. В. Краснова, досліджуючи еколого-правові аспекти розвитку сільських територій, указує на цілі Стратегії державної екологічної політики, зокрема: припинення втрат біологічного та ландшафтного різноманіття і формування екологічної мережі; забезпечення екологічно збалансованого природокористування, що дозволить розширити до 15 відсотків території природно-заповідного фонду, у тому числі сільські території, не обтяжені технологічним виробництвом, а також технічно переоснастивши сільськогосподарське виробництво з упровадженням інноваційних проєктів, енергоефективних і ресурсозберігаючих технологій, маловідходних, безвідходних та екологічно безпечних технологічних процесів до 2020 року [9, 31].

Водночас В. Ю. Уркевич наголошував на такій сфері співробітництва, як заохочення сучасного та сталого сільськогосподарського виробництва, з урахуванням необхідності захисту навколишнього середовища і тварин, зокрема поширення застосування методів органічного виробництва й використання біотехнологій з упровадженням найкращих практик у цих сферах [14, 76]. Учений визначає органічне виробництво як особливий спосіб (метод) ведення сільського господарства (виробництва сільськогосподарської продукції), що здійснюється на сертифікованих землях сільськогосподарського призначення та підлягає обов'язковій сертифікації, передбачає використання такої системи управління виробництвом, що враховує та покращує стан агроєкосистеми (у тому числі біологічне розмаїття, біологічні цикли і біологічну природу ґрунту), здійснює мінімальну обробку ґрунту й використовує енерго- та ресурсоощадні технології, характеризується турботою про всі компоненти навколишнього середовища та відмовою від використання штучних добрив або синтетичних хімікатів і застосування генетично-модифікованих організмів, метою якого є найповніше задоволення споживачів продукцією, виробленою із застосуванням природних речовин і механізмів [14, 76].

Підтримуємо пропозицію В. Ю. Уркевича включити до законодавства України нормативні приписи щодо державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, які прагнуть набути статусу органічних господарств, з урахуванням досвіду ЄС [14, 77].

Отже, встановлено, що землі, на яких здійснюється екологічне господарювання є частиною екомережі. Зважаючи, що особливістю сучасної науки є тенденція зближення природних і гуманітарних наук, уважаємо за доцільне під час дослідження правового регулювання розвитку екомережі у сільському господарстві враховувати головні екологічні концепції.

Унаслідок великої складності об'єктів вивчення екологія має дуже багато законів, принципів і правил. Відомий американський еколог Баррі Коммонер 1974 року сформулював свій максимально скорочений і спрощений варіант законів екології у вигляді чотирьох афоризмів.

Перший закон «Усе пов'язано з усім» акцентує на загальному зв'язку процесів і явищ у природі та людському суспільстві. За значенням він близький до закону внутрішньої динамічної рівноваги: зміна одного з показників системи зазвичай викликає структурно-функціональні кількісні та якісні зміни.

Другий закон «Усе має кудись подітися» можна назвати законом збереження маси речовини однією з найважливіших вимог раціонального природокористування.

Третій закон «Природа знає краще» указує на те, що доки немає абсолютної достовірної інформації про механізми та функції природи, люди майже неминуче шкодять природним системам. Штучне введення органічних речовин, яких не існує у природі, а створених людиною, але вони беруть участь у живій системі, напевне завдасть шкоди. Коммонер Б. доповнив формулювання цього закону: «Природа знає краще, що робити, а люди повинні вирішувати, як зробити це якомога краще».

Четвертий закон «За все треба платити, або ніщо не дається дарма» пояснюється тим, що глобальна екосистема є єдиним цілим, у межах якого нічого не може бути виграно і яке не може бути об'єктом загального поліпшення: «усе, що було витягнуте з неї людською працею, має бути відшкодовано»[12].

Фундатор органічного землеробства І. Є. Овсінський свого часу доводив, що рослини наділені не лише враженнями від зовнішніх чинників впливу, а й водночас можливістю сприймати враження власного рослинного життя, тобто самопізнанням. Учений наголошував на важливості того, де саме має відбутися зіткнення між самотністю рослин і ціллю господаря, та в якому випадку керуючи своїм внутрішнім господарством, рослина здатна викликати у землекористувача розчарування [11].

Отже, екологічне господарювання є пріоритетним, порівняно з іншими формами господарювання. Усесвітня Конференція ООН з питань навколишнього природного середовища і розвитку ухвалила декларацію та визнала Концепцію сталого розвитку домінуючою ідеологією цивілізації XXI століття. Сталий соціально-економічний розвиток будь-якої країни означає таке функціонування її господарського комплексу, коли одночасно задовольняються матеріальні і духовні потреби населення, що збільшуються, забезпечується раціональне та екологічно безпечне господарювання і вискоєфективне збалансоване використання природних ресурсів, створюються сприятливі умови для здоров'я людини, збереження і відтворення навколишнього природного середовища та природно-ресурсного потенціалу суспільного виробництва [10].

Статтею 404 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, з іншої сторони, передбачено заохочення сучасного та сталого сільськогосподарського виробництва з урахуванням необхідності захисту навколишнього середовища і тварин, зокрема поширення застосування методів органічного виробництва й використання біотехнологій, *inter alia* шляхом впровадження найкращих практик у цих сферах [13].

Стратегію державної екологічної політики України на період до 2020 року [4] від 21 грудня 2010 року N 2818-VI визначено як таку, що має на меті національної екологічної політики стабілізацію і поліпшення стану навколишнього природного середовища України шляхом інтеграції екологічної політики до соціально-економічного розвитку України для гарантування екологічно безпечного природного середовища у

сфері життя і здоров'я населення, упровадження екологічно збалансованої системи природокористування та збереження природних екосистем.

Варто зауважити, що Генеральна Асамблея ООН установила перелік завдань у вигляді 17 цілей. Серед них п'ятнадцятою є «Захист і відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад процесу деградації земель і припинення процесу втрати біорізноманіття». І до цього положення додаються невіддільні від цієї завдання, одне з яких таке: «До 2030 року вести боротьбу з опустелюванням, відновити деградовані землі та ґрунти, у тому числі землі, що потерпають від опустелювання, засух і повеней, та прагнути того, щоб у всьому світі не погіршувався стан земель» [10]. Саме до цього завдання було б доречно застосувати знання, що були накопичені людством у сфері пермакультури. Адже цей підхід до проектування майбутнього розвитку земельної ділянки передбачає використовувати організаторську властивість людського розуму для заміни мускульної сили або енергії природного пального. Тому пермакультура базується на знанні екології та законів природи, які дають нам можливість використовувати свої ресурси, але у відповідь потребують негайної турботи.

На тлі двох відомих способів одержання сільськогосподарської продукції – «традиційного», з великою кількістю рутинної ручної праці, і «промислового», ресурсномісткого і екологічно небездоганного, – пермакультура є третім, новим, економічним і екологічним способом сільського господарювання.

На сьогодні у економічно розвинених країнах особливої популярності набуває екологічне господарювання, засноване на принципах пермакультури. На жаль, в Україні указана концепція ще не набула популярності, її переважно використовують у ландшафтному дизайні, а ще рідше – так звані дауншифтери. На нашу думку, незацікавленість законотворців та посадових осіб органів управління в упровадженні концепції «пермакультури» є однією з причин неефективності державної екологічної політики в Україні.

Пермакультура (від англ. «permanent agriculture») означає «постійне» сільське господарство, тобто стійке, таке, що функціонує нескінченно і безперервно. Це, так би мовити, система проектування життєздатного середовища, що оточує людину і заснована на розумінні взаємозв'язку елементів дикої природи. Вона не являє собою приборкання природи. Пермакультура – це розміщення людини в природньому циклі її процесів, безпосередня участь у розвитку навколишнього середовища [8].

Це новий для людства підхід до землекористування. На сьогодні у світі існує всього декілька господарств, де пермакультурний підхід реалізований комплексно.

Концепція пермакультури була розроблена в 1970-х роках австралійським професором екології Біллом Моллісоном і його студентом Девідом Холмгреном [1]. Підґрунтям пермакультури є сталі (збалансовані, гармонійні) системи, що не тільки задовольняють власні потреби в енергії, структурних матеріалах (поживних речовинах), балансі між різними її елементами, але й продукують надлишок, адже пермакультурні системи створюються людиною і для задоволення її потреб. Прикладом сталих систем є незаймані природні системи, що здатні підтримувати природний баланс, інакше б вони не могли існувати.

Отже, стала система є завжди полікультурною. Окрім екологічної, це надає також економічної сталості – меншої залежності фермера від втрати врожаю однієї культури (або від коливання ринкових цін на певний продукт). Виробництво різноманітних, бажано унікальних і цінних продуктів (у тому числі екологічно чистих) робить фермера більш конкурентоздатним. Робота зі складними природними системами вимагає розуміння принципів їх функціонування та їх комплексного втілення в ефективному дизайні. Тому пермакультура зосереджується на створенні невеликих, але високопродуктивних господарств. Зрештою, особлива увага в пермакультурі приділяється соціальній сталості – кооперації та розвитку регіональної економіки [2].

Отже, на підставі проведеного дослідження, зауважимо, що для забезпечення безпечного природного середовища постала нагальна необхідність у переорієнтації ведення господарства (особливо сільського господарства) відповідно до принципів сталого розвитку, пріоритетність яких визначено на законодавчому рівні. Уважаємо, що в Україні необхідно впроваджувати у сільське господарство форми господарювання на принципах пермакультури, які формуватимуть сферу перманентного сільського господарства. Відповідно до цього, необхідно розробити норми права, які сформуєть правовий інститут перманентного сільського господарства як складової сталого розвитку сільських територій.

Пропонуємо для ефективного функціонування правового механізму, що регулює перманентне сільське господарство, визначити коло суб'єктів перманентного сільського господарства. До таких доцільно віднести:

1) фермерське господарство [6], яке є формою підприємницької діяльності громадян, що виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію для отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування, у тому числі оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства, відповідно до закону. Особливої уваги вимагає новела указанного Закону – фермерське господарство без статусу юридичної особи, яке організовується на діяльності фізичної особи - підприємця і має статус сімейного фермерського господарства;

2) особисте селянське господарство, правовий статус якого закріплено Законом України «Про особисте селянське господарство» від 15 травня 2003 року № 742-IV [5]. Відповідно до вказаного Закону: «особисте селянське господарство – це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму».

Як державну підтримку перманентного сільського господарства вважаємо за доцільне визначити земельні ділянки, які надаються для перманентного сільського господарства складової екологічної мережі України. Відповідно до Закону України «Про екологічну мережу України» [3] під екомережею розуміється єдина територіальна система, яка утворюється з метою поліпшення умов для формування та відновлення довкілля, підвищення природно-ресурсного потенціалу території України, збереження ландшафтного та біорізноманіття, місць оселення та зростання цінних видів тваринного і рослинного світу, генетичного фонду, шляхів міграції тварин через поєднання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також інших територій, які мають особливу цінність для охорони навколишнього природного середовища і відповідно до законів і міжнародних зобов'язань України підлягають особливій охороні. Варто зазначити, що відповідно до статті 4 указанного Закону передбачається забезпечення державної підтримки, стимулювання суб'єктів господарювання для створення на їх землях територій та об'єктів природно-заповідного фонду, інших територій, що підлягають особливій охороні, розвитку екомережі [3].

Пропонуємо внести зміни до частини 2 статті 92 Земельного кодексу України [7], доповнивши коло осіб, що набувають право постійного землекористування, суб'єктами перманентного сільського господарства. Таким чином, право постійного землекористування гарантуватиме державну підтримку господарствам і стимулюватиме перманентне сільське господарство.

Список використаних джерел

1. Mollison B., Holmgren D. Permaculture one: a perennial agriculture for human settlements. Transworld Publications. Morebank: NSW Australia, 1978. – 126 с.

2. Арданов П. Пермакультура для хлібороба / П. Арданов // Електронний ресурс: Сайт громадської спілки «Пермакультура в Україні» Режим доступу : (<http://www.permaculture.in.ua>). – Назва з екрану.
3. Закон України «Про екологічну мережу України» від 24.06.2004 № 1864-IV // Офіційний вісник України від 06.08.2004 – 2004. – № 29. – стор. 53, – стаття 1950, код акту 29532/2004.
4. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21.12.2010 № 2818-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), – 2011. – № 26. – ст. 218.
5. Закон України «Про особисте селянське господарство» від 15 травня 2003 р. № 742-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 23. – С. 9.
6. Закон України «Про фермерське господарство» від 19 червня 2003 р. № 973-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 45. – Ст. 363.
7. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року. – Х. : ПП «ІНГВІ», 2008. – 96 с.
8. Знайомство з пермакультурою // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (<http://www.permaculture.in.ua/>). – Назва з екрану.
9. Краснова М. В. Еколого-правові аспекти розвитку сільських територій / М. В. Краснова // Правові проблеми розвитку сільських територій : матеріали Круглого столу, присвяченого пам'яті відомого українського вченого-правознавця, члена-кореспондента НАН України, академіка НАПрН України В. І. Семчика (м. Київ, 9 грудня 2015 р.). – К. : Видавництво «Прінт сервіс», 2015. – 228 с.
10. Національна доповідь ЦСР_липень 2017ukr.pdf // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (<https://menr.gov.ua/files/docs/ukr.pdf>). – Назва з екрану.
11. Овсинский И. Е. Новая система земледелия : научно-популярное издание / И. Е. Овсинский. – Белая Церковь : ООО «Білоцерківдрук», 2017. – 197 с.
12. Олійник Я. Б. Основи екології: підручник / Я. Б. Олійник, П. Г. Шищенко, О. П. Гавриленко. – К. : Знання, 2012. – 558 с.
13. Угода про асоціацію України з ЄС // Офіційний вісник України від 26.09.2014. – 2014. – № 75, том 1, стор. 83, стаття 2125.
14. Уркевич В. Ю. Органічне сільськогосподарське виробництво: правові питання розвитку в аспекті євроінтеграції України / В. Ю. Уркевич // Сучасні тенденції та перспективи розвитку аграрного, земельного та екологічного права : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (22-23 травня 2015 р.), присвяченої 90-річчю від народження академіка В. З. Янчука / за ред. проф. В. М. Єрмоленка. – К. : Видавничий центр НУБіП України, 2015. – 412 с. – С. 76.
15. Шемшученко Ю. С., Костицький В. В. Про соціальну обумовленість сучасних проблем теорії та методології екологічного права / Ю. С. Шемшученко, В. В. Костицький // Екологічне право України : науково-практичний журнал. – № 1–2. – 2017. – 85 с.

ПОНЯТТЯ ТА СПЕЦИФІКА СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПАРЛАМЕНТАРІЯ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Костицька І.О., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, зав. сектором Інституту законодавства Верховної Ради України

***Анотація:** У статті автор уже не вперше ставить питання не тільки про нову роль представницької демократії у сучасній державі, здатність демократії відповісти на глобальні виклики з використанням теоретико-правової науки в рамках сучасного розуміння права, але й про соціальну відповідальність органів представницької демократії та самих парламентарів. Проблеми соціальної відповідальності парламентарів досліджуються авторкою з врахуванням їх висвітлення у широкій юридичній, філософській та політологічній літературі. Ця проблема у статті виділяється як особливо важлива з огляду на нові виклики, з якими зустрілися сучасні держави, в основу функціонування яких покладено ліберальні цінності суспільства, здатність цих держав та носіїв влади – парламентарів – зберегти такі ліберальні цінності як основу суспільного та індивідуального життя, знайти відповіді на виклики сьогодення, забезпечити посилення владного впливу на перебіг подій у соціум між громадянським суспільством і державою у рамках конституційно-правових вимог. В основі таким міркувань – турбота про те, що інституту парламентарської демократії та члени парламенту були адекватним*